

Η Διαδικασία της Μπολώνιας υπό διαμόρφωση: Working plans 1999-2005

Παρασκευή Ρεϊσόγλου-Μίνου¹

Περίληψη

Η Διαδικασία της Μπολώνιας αποτελεί μια δυναμική προσπάθεια οικοδόμησης ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE). Μέσα από αυτή την Διαδικασία, τα ευρωπαϊκά κράτη εγκαινίασαν μια νέα μορφή διακρατικής συνεργασίας στην ανάπτυξη εκπαιδευτικών πολιτικών για την ανώτατη εκπαίδευση. Τόσο τα κράτη, όσο και οι θεσμικοί φορείς συμμετέχουν σε επιμέρους συναντήσεις, όπου έχουν την δυνατότητα να προωθήσουν θέματα και να λάβουν αποφάσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, σκοπός της εργασίας είναι να φωτιστούν οι τρόποι οργάνωσης και λειτουργίας της Διαδικασίας, να παρουσιαστούν τα θέματα των συναντήσεων κατά την πρώτη πενταετία της λειτουργίας της, όταν ακόμη βρισκόταν υπό διαμόρφωση. Επιχειρείται η ανάδειξη των πρωταγωνιστών της, ο ρόλος και η συμμετοχή τους και σε δεύτερο χρόνο ο τρόπος διαμόρφωσης της ατζέντας με βάση τους αρχικούς στόχους της Διαδικασίας και τα θέματα που απασχόλησαν σε μεγαλύτερο βαθμό τους συμμετέχοντες, ανάμεσα στις Υπουργικές Συνόδους. Η παρούσα εργασία διεξάγεται μέσω δευτερογενούς ανάλυσης δεδομένων, πιο συγκεκριμένα παρουσιάζονται και αναλύονται δευτερογενώς δεδομένα τα οποία έχουν αντληθεί από την επίσημη σελίδα για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Λέξεις- κλειδιά:

Διαδικασία της Μπολώνιας, θέματα, συμμετέχοντες.

Abstract

The Bologna Process constitutes a powerful attempt to build a European Higher Education Area (EHEA). Through this Process, the European states inaugurated a new form of transnational cooperation in the development of educational policies for higher education. Both the states and the stakeholder organizations participate in events where they have the opportunity to promote issues and make decisions. In this context, the aim of this study is to showcase the planning for and function of the Process and to demonstrate the issues of the events during the first five years of its operation, while it was still under formulation. This paper attempts to highlight the protagonists of the Process, their role and participation, and then the agenda setting based on the first six objectives of the Process and the issues that concerned the participants mainly, between the Communiqués. The study is carried out through the

¹ Φοιτήτρια Mahep, vivian.reisoglou@gmail.com. Η εργασία αυτή έγινε υπό την επίβλεψη του κ. Βασιλόπουλου Ανδρέα.

analysis of secondary data, specifically secondary data are presented and analyzed, which are drawn from the official web page of the EHEA.

Keywords

Bologna Process, issues, participants.

Εισαγωγή

Το έτος 1999 έχει θεωρηθεί εξαιρετικά σημαντικό για την Ευρωπαϊκή Ανώτατη Εκπαίδευση. Η δήλωση της Μπολόνιας, που υπεγράφη στις 19 Ιουνίου του ίδιου έτους, υπογράμμισε την ανάγκη για δημιουργία ενός ανταγωνιστικού Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσω της συνεργασίας. Μέσα από τους στόχους της προωθεί την κινητικότητα και την απασχολησιμότητα των πολιτών και στοχεύει σε μεγαλύτερη συμβατότητα και συγκρισιμότητα των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Αρκετοί αναλυτές θεωρούν ότι οι στόχοι της είναι ασαφείς, η προοπτική της Διαδικασίας είναι μακροπρόθεσμη και υπάρχουν υψηλές φιλοδοξίες. Βασικό στοιχείο της, αποτελεί η αλλαγή στην πολιτική ατζέντα με την πάροδο του χρόνου και η μεταβολή στην σύνθεση των ενδιαφερόμενων που εμπλέκονται στην Διαδικασία. Παρόλα αυτά τα χαρακτηριστικά ή χάρη σε αυτά, υπάρχει σημαντική πρόοδος και έχουν επιτευχθεί πολλοί στόχοι από την αρχή της Διαδικασίας μέχρι σήμερα (Deardorff & De Wit & Heyl & Adams, 2012). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, στην εργασία παρουσιάζονται στοιχεία τόσο για την λειτουργία και τους συμμετέχοντες, όσο και για τα θέματα που συζητήθηκαν ανάμεσα στις Υπουργικές Συνόδους. Πιο αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, αρχικά θα γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή για την ανάπτυξη της Διαδικασίας της Μπολόνιας, ακολούθως θα παρουσιαστούν οι στόχοι και το οργανωτικό της πλαίσιο. Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα γίνει μια καταγραφή των συναντήσεων (working plans) και των διοργανωτών των συναντήσεων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν ανάμεσα στις τρεις πρώτες Υπουργικές Συνόδους της Διαδικασίας της Μπολόνιας (Μπολόνια, Πράγα και Βερολίνο). Στόχος είναι να παρουσιαστούν τα θέματα που απασχόλησαν τη Διαδικασία τα πρώτα χρόνια της εξέλιξής της, να αναδειχθούν οι πρωταγωνιστές εκείνης της περιόδου (κράτη και άλλοι θεσμικοί φορείς) αλλά και να φωτιστούν οι τρόποι με τους οποίους δουλεύει η Διαδικασία της Μπολόνιας.

Setting the Scene: Η Διαδικασία της Μπολώνιας

Στο πλαίσιο του εορτασμού της 800^{ης} επετείου του πανεπιστημίου της Σορβόνης στο Παρίσι, τέσσερις υπουργοί αρμόδιοι για την ανώτατη εκπαίδευση στην Γαλλία, την Ιταλία, την Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο υπέγραψαν την Διακήρυξη της Σορβόνης, η οποία προωθούσε την εναρμόνιση της αρχιτεκτονικής του ευρωπαϊκού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης (Deardorff & De Wit & Heyl & Adams, 2012).

Σε αυτή την κοινή δήλωση, οι υπουργοί υπογράμμισαν ότι: «η Ευρώπη βρίσκεται σε μια περίοδο σημαντικών αλλαγών στην εκπαίδευση και τις συνθήκες εργασίας, οφείλουμε λοιπόν στους σπουδαστές και την κοινωνία, ένα σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης στο οποίο να παρέχονται καλύτερες ευκαιρίες». Ο σκοπός της, λοιπόν, ήταν η οικοδόμηση ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και τρία από τα κύρια σημεία της ήταν: μια κοινή δομή που θα βασίζεται σε δυο κύκλους σπουδών, η αμοιβαία αναγνώριση πτυχίων και η ενίσχυση της κινητικότητας.

Η δήλωση προκάλεσε έκπληξη τόσο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όσο και στους υπουργούς παιδείας των άλλων κρατών μελών διότι φαινόταν απίθανο οι τέσσερις αυτές χώρες, με διαφορετικές θεμελιακά παραδόσεις στην ανώτατη εκπαίδευση, να κατευθύνουν τις υπόλοιπες χώρες προς τον δρόμο της εναρμόνισης. Επιπλέον, η κοινή ευρωπαϊκή δράση για την ανώτατη εκπαίδευση δεν βρισκόταν υψηλά στην ατζέντα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Υπουργών και με αυτή την κοινή δήλωση φαίνεται ότι οι Υπουργοί παιδείας των τεσσάρων αυτών χωρών ενήργησαν σκόπιμα ως εκπρόσωποι των εθνικών κυβερνήσεων τους, εκτός του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ωστόσο, η Διακήρυξη της Σορβόνης, αντίθετα από την έκπληξη που προκάλεσε, επικροτήθηκε από πολλές χώρες της Ευρώπης και προετοίμασε το έδαφος για μια ευρύτερη πρωτοβουλία. Ένα χρόνο αργότερα, ύστερα από έντονες συζητήσεις και μετά από πρόσκληση του Ιταλού Υπουργού παιδείας, συγκλήθηκε συνάντηση στην Μπολόνια της Ιταλίας (De Wit, 2015).

Στις 19 Ιουνίου 1999, οι Υπουργοί παιδείας 29 ευρωπαϊκών χωρών συναντήθηκαν στην Μπολόνια και υπέγραψαν την Διακήρυξη για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης (EHEA). Η Διακήρυξη της Μπολόνιας δεν αποτελούσε ακριβώς συνέχεια της Διακήρυξης της Σορβόνης, αλλά αποτέλεσμα των αντιδράσεων και συγχύσεων που είχε προκαλέσει διότι παρόλη την αποδοχή της, πολλές χώρες της Ευρώπης είχαν διατυπώσει την αντίθεσή τους προς τις διαδικασίες που οδήγησαν στην Διακήρυξη της Σορβόνης και την είχαν χαρακτηρίσει ως μια κίνηση ηγεμονικού

χαρακτήρα των τεσσάρων χωρών (Ιταλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ηνωμένου Βασιλείου) (Κλάδης, 2000).

Στο κείμενο της Διακήρυξης της Μπολόνιας οι Υπουργοί υπογράμμισαν την ανάγκη συλλογικής εργασίας για έναν ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό χώρο ανώτατης εκπαίδευσης, ο οποίος προάγει την κινητικότητα, την απασχολησιμότητα των πολιτών του και στοχεύει στην καλύτερη συμβατότητα και συγκρισιμότητα των συστημάτων της ανώτατης εκπαίδευσης (Deardorff & De Wit & Heyl & Adams, 2012). Όλες οι πρόνοιες της Διακήρυξης ορίστηκαν ως μέτρα εναρμόνισης και δεν αποσκοπούσαν στη διαμόρφωση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού συστήματος.

Οι βασικοί στόχοι της που τέθηκαν από τους υπουργούς είναι :

- η υιοθέτηση ενός συστήματος ευκόλως αναγνωρίσιμων και συγκρίσιμων πτυχίων μέσω της εφαρμογής του Συμπληρώματος Διπλώματος (supplement), προκειμένου να προωθηθεί η απασχολησιμότητα των ευρωπαϊών πολιτών και η διεθνής ανταγωνιστικότητα του ευρωπαϊκού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης.
- η υιοθέτηση ενός συστήματος βασισμένου κυρίως σε δύο κύκλους σπουδών, τον προπτυχιακό και μεταπτυχιακό κύκλο. Η πρόσβαση στον δεύτερο κύκλο απαιτεί την επιτυχή ολοκλήρωση του πρώτου, διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών, ο οποίος θα αναγνωρίζεται στην Ευρωπαϊκή αγορά εργασίας ως ικανό επαγγελματικό προσόν. Ο δεύτερος κύκλος θα πρέπει να οδηγεί σε μεταπτυχιακό ή και διδακτορικό δίπλωμα όπως σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.
- η δημιουργία ενός συστήματος πίστωσης μονάδων όπως το σύστημα των ECTS, ως κατάλληλο μέσο για την προώθηση και διάδοση της κινητικότητας των φοιτητών. Οι πιστώσεις θα μπορούσαν επίσης να αποκτηθούν στα πλαίσια προγραμμάτων εκτός του συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένης της δια βίου μάθησης με την προϋπόθεση ότι θα αναγνωρίζονται από τα πανεπιστήμια.
- η προώθηση της κινητικότητας με την υπέρβαση των εμποδίων για να υπάρχει αποτελεσματική άσκηση της ελεύθερης κυκλοφορίας , με ιδιαίτερη προσοχή πρώτα στους σπουδαστές, με την πρόσβαση τους σε ευκαιρίες σπουδών, κατάρτισης και σε συναφείς υπηρεσίες και στους εκπαιδευτικούς , ερευνητές και διοικητικό προσωπικό.

- η προώθηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας στη διασφάλιση της ποιότητας , με στόχο την ανάπτυξη συγκρίσιμων κριτηρίων και μεθοδολογιών.
- η προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στην ανώτατη εκπαίδευση².

Οι υπουργοί των 29 χωρών που υπέγραψαν την Διακήρυξη ανέλαβαν μια πολιτική δέσμευση. Οι στόχοι που αναφέρονται θα έπρεπε να επιτευχθούν μέχρι το έτος 2010, μέσα από ένα κοινό πλαίσιο συνεννόησης, με το οποίο θα μπορούσαν να συμπορευτούν όλες οι χώρες μαζί. Η Διακήρυξη δεν αποτελεί μια νομική δέσμευση για καμία κυβέρνηση, αποτελεί την έκφραση της βούλησης των κυβερνήσεων για μια πιο ισχυρή ανώτατη εκπαίδευση (Κλάδης, 2000). Με σκοπό να επιτευχθούν οι στόχοι, προτάθηκε να γίνονται συναντήσεις με στόχο να εξετάζονται οι αλλαγές της πολιτικής ατζέντας αλλά και ο απολογισμός της προόδου της διαδικασίας.

Το οργανωτικό πλαίσιο της Διαδικασίας: bfug, συμβουλευτικά μέλη & συνεργάτες

Κάθε δύο ή τρία χρόνια πραγματοποιούνται Υπουργικές Σύνοδοι με σκοπό να αξιολογηθεί η πρόοδος του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EHEA) και να αποφασιστούν τα νέα βήματα που πρέπει να γίνουν. Οι υπουργοί στις Συνόδους αποφασίζουν για τις βασικές προτεραιότητες του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, τις περαιτέρω εξελίξεις μέσα σε αυτόν και τις δεσμεύσεις των χωρών μελών του. Σε κάθε Σύνοδο εγκρίνεται ένα ανακοινωθέν (communiqué), το οποίο περιγράφει τις αποφάσεις των υπουργών³. Ανάμεσα στις Υπουργικές Συνόδους πραγματοποιούνται συναντήσεις, οι οποίες απευθύνονται στους εμπλεκόμενους της Διαδικασίας της και παράγουν σημαντικά αποτελέσματα. Κατά την πρώτη περίοδο της Διαδικασίας, ανάμεσα στη Σύνοδο της Μπολόνιας και της Πράγας, υπήρχαν δύο αντιπροσωπευτικά όργανα. Το πρώτο αντιπροσωπευτικό όργανο (enlarged group), που ήταν υπεύθυνο τόσο για την εποπτεία της, όσο και για τον συντονισμό των συναντήσεων στις επιμέρους χώρες, αποτελούνταν από τους υπεύθυνους κάθε χώρας για την υλοποίηση της Διαδικασίας της Μπολόνιας και από εκπροσώπους της Ευρωπαϊκή Επιτροπής, της Οργάνωσης Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (CRE), της Συνομοσπονδίας των Συνόδων Πρυτάνεων των χωρών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ένωσης των φοιτητικών οργανώσεων

² Οι πληροφορίες ανακτήθηκαν από την επίσημη σελίδα του EHEA, 15/2/2020

³ Από την επίσημη σελίδα του EHEA <http://www.ehea.info/page-ministerial-declarations-and-communications> , ανακτήθηκε στις 10/3/2020

των Ευρωπαϊκών χωρών. Το δεύτερο όργανο (small group ή follow-up group), είχε εκτελεστικό χαρακτήρα και αποτελούνταν από τους υπευθύνους των χωρών που είχαν ή θα είχαν την Ευρωπαϊκή Προεδρία την περίοδο ανάμεσα στις δύο πρώτες Συνόδους (Κλάδης, 2000). Μετά την Σύνοδο της Πράγας δημιουργήθηκε η σημαντικότερη ομάδα παρακολούθησης της Διαδικασίας της Μπολώνιας, το BFUG (Bologna Follow-Up Group), το οποίο απέκτησε τελική μορφή στη Σύνοδο του Βερολίνου. Το BFUG είναι το εκτελεστικό όργανο, το οποίο επιβλέπει την διαδικασία μεταξύ των Υπουργικών Συνόδων, καθώς και την ανάπτυξή της. Ο ρόλος που του έχει ανατεθεί είναι να προετοιμάζει τις Υπουργικές Συνόδους, να επιτηρεί την διαδικασία των συζητήσεων μεταξύ των Συνόδων και να προωθεί τα θέματα που χρειάζεται να αποφασιστούν από τους υπουργούς. Οι συνεδριάσεις του (BFUG meetings), πραγματοποιούνται τουλάχιστον μια φορά κάθε έξι μήνες και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή των υπουργικών ανακοινώσεων. Επιπρόσθετα, το BFUG έχει την δυνατότητα να συγκροτήσει ομάδες εργασίας (working groups), με σκοπό να αντιμετωπίσει συγκεκριμένα θέματα με μεγαλύτερη λεπτομέρεια, όπως επίσης μπορεί να ενημερώνεται για τα αποτελέσματα των συναντήσεων της Μπολώνιας. Οι εργασίες μεταξύ των συνεδριάσεων της ομάδας παρακολούθησης εποπτεύεται από ένα συμβούλιο (BFUG Board). Το συμβούλιο αυτό αποτελεί μια συμβουλευτική επιτροπή των Προέδρων και της Γραμματείας για την προετοιμασία των συνεδριάσεων του BFUG⁴.

Εκτός από τα μέλη του BFUG, τα οποία είναι πλήρη μέλη του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, υπάρχουν άλλες δύο κατηγορίες μελών: τα συμβουλευτικά μέλη και οι συνεργάτες. Τα συμβουλευτικά μέλη δεν έχουν δικαίωμα ψήφου και τα εκπροσωπούν οργανώσεις ενδιαφερόμενων και άλλα θεσμικά όργανα με ευρωπαϊκό πεδίο εφαρμογής στο έργο τους και η συμβολή τους είναι καθοριστική στην εφαρμογή της Διαδικασίας της Μπολώνιας. Κάποια από τα σημερινά συμβουλευτικά μέλη του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι το Συμβούλιο της Ευρώπης (CoE), η UNESCO, η Ευρωπαϊκή Ένωση Πανεπιστημίων (EUA), η Ευρωπαϊκή Ένωση Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (EURASHE), η Ευρωπαϊκή Ένωση Φοιτητών (ESU) και ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Διασφάλισης Ποιότητας (ENQA).

Οι συνεργάτες αποτελούν οργανισμούς που επιθυμούν να συνδεθούν και συνδέονται με την Διαδικασία της Μπολώνιας ή το BFUG και έχουν την δυνατότητα να

⁴ Οι πληροφορίες ανακτήθηκαν από την επίσημη σελίδα του EHEA στις 10/3/2020.

παρευρεθούν σε εκδηλώσεις του BFUG, κατόπιν αιτήματος. Επί του παρόντος, πέντε οργανισμοί είναι συνεργάτες του BFUG και ορισμένοι από αυτούς είναι το Συμβούλιο Ευρωπαϊκών Επαγγελματικών και Διευθυντικών Στελεχών (Eurocadres), Euroscience και AEC⁵. Με την ολοκλήρωση του κεφαλαίου αυτού, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα κράτη φαίνεται να έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην λήψη των αποφάσεων και τον έλεγχο τους στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνιας αλλά και στην διοργάνωση των επιμέρους συναντήσεων ενδιάμεσα από τις Υπουργικές Συνόδους. Τα συμβουλευτικά μέλη και οι συνεργάτες φαίνεται να έχουν έναν δευτερεύοντα ρόλο αλλά έχουν την δυνατότητα να εκθέτουν τις απόψεις τους και η συμμετοχή τους πολλές φορές παίζει καθοριστικό ρόλο στην λήψη των αποφάσεων. Με βάση αυτά τα δεδομένα αλλά και την ανάλυση των συναντήσεων, παρακάτω θα παρουσιαστούν οι διοργανωτές των συναντήσεων αλλά και τα θέματα που τους απασχόλησαν.

Οι διοργανωτές των συναντήσεων

Στο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί η ανάδειξη των κύριων πρωταγωνιστών των επιμέρους συναντήσεων κατά τα πρώτα πέντε έτη λειτουργίας της Διαδικασίας και θα αναλυθεί η συχνότητα συμμετοχής τους ως προς την διοργάνωση των συναντήσεων. Στις επιμέρους χώρες, οι οποίες είναι μέλη και βρίσκονται στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης, οργανώνονται μεταξύ των Υπουργικών Συνόδων, συναντήσεις και σεμινάρια για ζητήματα που τίθενται υπό συζήτηση μετά το τέλος κάθε Υπουργικής Σύνοδου. Στις συναντήσεις αυτές προσκαλούνταν οι υπεύθυνοι όλων των χωρών και συμμετέχουν με εισηγήσεις τα πρόσωπα που εμπλέκονται είτε σε ευρωπαϊκό είτε σε εθνικό επίπεδο στην Διαδικασία της Μπολόνιας. Μετά την εμφάνιση του BFUG, οι συναντήσεις ολοκληρώνονταν με μια τελική έκθεση, η οποία κατέληγε σε προτάσεις προς το BFUG και κατ' επέκταση στην επόμενη Υπουργική Σύνοδο και μπορούσαν εξίσου να διοργανωθούν από τα πλήρη μέλη του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης αλλά και τα συμβουλευτικά μέλη. Οι συναντήσεις που διεξήχθησαν τις περιόδους από το 2000 έως το 2005, οργανώθηκαν τόσο από τα κράτη που ήταν και παραμένουν πλήρη μέλη του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, όσο και από συμβουλευτικά μέλη, με την πλειοψηφία των διοργανώσεων να ανήκει στα κράτη⁶. Για την ακρίβεια την συγκεκριμένη πενταετία διοργανώθηκαν πενήντα πέντε συναντήσεις

⁵ ehea.info/page-members, ανακτήθηκε στις 10/3/2020.

⁶ Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από την επίσημη σελίδα του EHEA, συγκεντρώθηκαν, και αφού αναλύθηκαν προέκυψαν τα συγκεκριμένα αποτελέσματα.

συνολικά, εκ των οποίων οι είκοσι επτά οργανώθηκαν από τα κράτη αποκλειστικά και σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται να υπάρχει συνεργασία των κρατών με συμβουλευτικά μέλη. Από το 2002 υπάρχει μεγαλύτερη συμμετοχή στην διοργάνωση από την EUA με πέντε συναντήσεις συνολικά, ακολούθως από την UNESCO και σε μικρότερο βαθμό από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Μετά από την Σύνοδο της Πράγας το 2001, όπου το BFUG αποκτά μορφή, έχει κυρίαρχο ρόλο στην διοργάνωση και τον συντονισμό των συναντήσεων. Ακόμη, φαίνεται η παρουσία της ESIB (Ένωση Ευρωπαίων Φοιτητών), η οποία μέσα σε αυτή την πενταετία οργάνωσε μια μόνο συνάντηση το 2001.

Πίνακας 1. Διοργανωτές των Συναντήσεων

2000	2001	2002	2003	2004	2005
Πορτογαλία	Φινλανδία	Ολλανδία	Ελλάδα	BFUG ⁷	Δανία
	Σουηδία	Πορτογαλία, Συμβούλιο της Ευρώπης	UNESCO-CEPES, EUA	Σουηδία	EURASHE
	ESIB	Σουηδία	Φινλανδία	Ευρωπαϊκή Επιτροπή	BFUG ⁸
	Ισπανία	EUA	Δανία	Βέλγιο	Γαλλία
	UNESCO	EUA, Σουηδία	Ιταλία	Γερμανία	Αυστρία, EUA
		UNESCO	EUA	Ηνωμένο Βασίλειο	Πολωνία
			Τσέχικη Δημοκρατία	Ισπανία	DAAD, Γερμανία
			Νορβηγία	Συμβούλιο της Ευρώπης	EUA
			BFUG ⁹	Ολλανδία	
				Academic Cooperation Association ¹⁰	
				Σλοβενία	
				Πολωνία, UNESCO	
				Ρωσία	
				Λετονία	

⁷ Το 2004 το BFUG διοργάνωσε έξι συναντήσεις συνολικά.

⁸ Το 2005 το BFUG διοργάνωσε επτά συναντήσεις συνολικά.

⁹ Το 2003 το BFUG διοργάνωσε δύο συναντήσεις συνολικά (ένα BFUG Meeting ένα BFUG Board).

¹⁰ Η Ένωση Ακαδημαϊκής Συνεργασίας (ACA) είναι μια ομοσπονδία εθνικών οργανισμών από την Ευρώπη και πέρα, που χρηματοδοτούν και ενθαρρύνουν τη διεθνοποίηση των συστημάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Τα θέματα των συναντήσεων

Από την πρώτη κιόλας περίοδο μετά την υπογραφή της Διακήρυξης της Μπολώνιας τα Υπουργεία Παιδείας, τα πανεπιστήμια και τα υπόλοιπα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, οι ευρωπαϊκές φοιτητικές οργανώσεις, οι ευρωπαϊκοί οργανισμοί όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Συμβούλιο της Ευρώπης πραγματοποιούν έναν ζωντανό διάλογο γύρω από τα ζητήματα της ανώτατης εκπαίδευσης και τους στόχους της Διακήρυξης (Κλάδης, 2000). Οι στόχοι και η επίτευξη τους αποτελούν κύριο μέλημα για τα κράτη μέλη του ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης. Στις παρακάτω υποενότητες θα επιχειρηθεί μια παρουσίαση των θεμάτων που συζητήθηκαν στις συναντήσεις ανάμεσα από τις Υπουργικές Συνόδους την περίοδο από την πρώτη συνάντηση μετά την Διακήρυξη της Μπολώνιας το 2000 μέχρι την τελευταία συνάντηση πριν τη Σύνοδο των Υπουργών στο Μπέργκεν το 2005. Βασικός στόχος είναι η ανάδειξη των θεμάτων και η ταύτισή τους με τους αρχικούς στόχους της Διαδικασίας, εάν αυτή υπάρχει, αλλά και η εξέλιξή τους μέσα στην συγκεκριμένη περίοδο.

Οι συναντήσεις από την Μπολώνια στην Πράγα 1999-2001

Την περίοδο ανάμεσα στην Υπουργική Σύνοδο της Μπολώνιας (18-19 Ιουνίου 1999) και αυτή της Πράγας (18-19 Μαΐου 2001) πραγματοποιήθηκαν πέντε συναντήσεις. Η πρώτη συνάντηση διεξήχθη στην Λειψία της Πορτογαλίας στις 24-25 Νοεμβρίου 2000 και το κεντρικό θέμα της ήταν τα «*συστήματα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων*» (Credit Accumulation and Transfer Systems). Το θέμα αυτό αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της Διακήρυξης και κεντρική συνιστώσα της φιλοσοφίας της σύγκλισης των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη, με στόχο την επίτευξη της συμβατότητας και συγκρισιμότητας, μέσω της διαφάνειας και ποιότητας (Παπαηλιού, 2005). Η συζήτηση επικεντρώθηκε τόσο στην δημιουργία ενός συστήματος συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων που θα έχει ως βάση του το σύστημα των ECTS, το οποίο θα στόχευε στην κινητικότητα των φοιτητών και οι πιστωτικές μονάδες θα μπορούσαν να αποκτηθούν ακόμα και σε πλαίσια μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όσο και στην έκθεση που έγινε με εντολή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τον Φεβρουάριο του 2000 με θέμα το «*Σχέδιο μελέτης για την επέκταση των ECTS*». Η συνάντηση έθεσε ως κύρια αποστολή την οικοδόμηση του ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης με βάση το σύστημα των ECTS και προέτρεψε τα εθνικά

συστήματα να προβληματιστούν σχετικά με τις δομές τους. Η δεύτερη συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο Ελσίνκι της Φιλανδίας στις 16-17 Φεβρουαρίου 2001 με θέμα τα «πτυχία σε προπτυχιακό επίπεδο» (Bachelor-level Degrees). Η συζήτηση αναπτύχθηκε γύρω από το πλαίσιο και τα πλεονεκτήματα ανάπτυξης ενός πρώτου κύκλου σπουδών σε ευρωπαϊκό επίπεδο και έγειρε την συζήτηση προς το θέμα των κύκλων σπουδών. Παρουσιάστηκε ένα φάσμα διαφορετικών προσεγγίσεων μεταξύ των υποστηρικτών της αυξημένης σύγκλισης της δομής των προπτυχιακών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών και εκείνων που αντιδρούσαν σε μια αυστηρή σύγκλιση. Στην πραγματικότητα, η Διακήρυξη αναφέρει σε έναν από τους βασικούς στόχους της την «υιοθέτηση ενός συστήματος που βασίζεται ουσιαστικά σε δύο κύκλους σπουδών και η πρόσβαση στον δεύτερο απαιτεί την επιτυχή ολοκλήρωση του πρώτου». Ακόμη, αναφέρει ότι το πρώτο πτυχίο θα έχει ως ελάχιστη διάρκεια τα τρία έτη και το δεύτερο πτυχίο δηλαδή το μεταπτυχιακό δίπλωμα δεν θα είναι απαραίτητο για την απόκτηση διδακτορικού διπλώματος.

Η τρίτη συνάντηση έλαβε χώρα στην περιοχή Μάλμο της Σουηδίας (2-3 Μαρτίου 2001) και το κύριο θέμα της ήταν η «δι-εθνική εκπαίδευση» (Transnational Education). Το θέμα αυτό δεν προσδιορίζεται συγκεκριμένα στην Διακήρυξη, όμως υπάρχει μια συζήτηση γύρω από αυτήν ανάμεσα στις υπογράφουσες χώρες και στην πραγματικότητα, όπως φαίνεται, αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την προώθηση ορισμένων ζητημάτων. Η ‘δι-εθνική εκπαίδευση’ θεωρείται θετική διότι είναι ένας τρόπος διεύρυνσης της πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση σε άτομα που δεν θα είχαν αυτή την δυνατότητα, όμως προκαλεί και κάποια προβλήματα. Στην συνάντηση οι πολιτικές αξιολόγησης και αναγνώρισης της ποιότητας κρίθηκαν απαραίτητες με την συντονισμένη δράση των υπογραφουσών χωρών και προτάθηκε να προωθηθούν μέσω του δικτύου της ENIC/NARIC¹¹ και του ENQA¹².

¹¹ ENIC: Ευρωπαϊκό Δίκτυο Κέντρων Πληροφόρησης στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια. NARIC: Εθνικά κέντρα πληροφόρησης για την ακαδημαϊκή αναγνώριση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το εθνικό κέντρο πληροφοριών (ENIC ή ENIC-NARIC) είναι μια οντότητα που ιδρύθηκε από κάθε συμβαλλόμενο μέρος της σύμβασης για την αναγνώριση των προσόντων σχετικά με την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην ευρωπαϊκή περιοχή (κοινώς γνωστή ως σύμβαση αναγνώρισης της Λισαβόνας - LRC), σύμφωνα με το άρθρο IX .2 (1). Το Εθνικό Κέντρο Πληροφόρησης αναφέρει στην αντίστοιχη εθνική αρμόδια αρχή τους (Υπουργείο Παιδείας ή άλλο φορέα) ως συμβαλλόμενο μέρος στη ΛΔΚ. Κατόπιν αιτήματος, το Εθνικό Κέντρο Πληροφοριών μπορεί να παρέχει πληροφορίες στην UNESCO και στο Συμβούλιο της Ευρώπης, ως ρόλος τους ως Συν-Γραμματεία της LRC, αλλά και στην Επιτροπή Σύμβασης Αναγνώρισης της Λισαβόνας (LRCC) (Ανακτήθηκε στον ιστότοπο <https://www.enic-naric.net/welcome-to-the-enic-naric-website.aspx> στις 9/6/2020).

Οι δύο τελευταίες συναντήσεις αποτελούν συνέδρια (conventions) που διοργάνωσαν, στην πρώτη περίπτωση, οι φοιτητές και ακολούθως τα ευρωπαϊκά ανώτατα ιδρύματα. Το συνέδριο των φοιτητών (Student Goteborg Convention) πραγματοποιήθηκε στο Γκέντενμποργκ της Σουηδίας στις 22-25 Μαρτίου 2001, όπου οι φοιτητές δήλωσαν την ενεργή συμμετοχή τους στην κατασκευή του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και την δυσαρέσκειά τους λόγω της περιθωριοποίησής τους από την Διαδικασία της Μπολόνιας με την εξής δήλωση: «*Θέλουμε να δηλώσουμε ότι είμαστε πολύ δυσαρεστημένοι που οι φοιτητές δεν έλαβαν μέρος στην προετοιμασία τόσο της διακήρυξης της Σορβόνης όσο και αυτής της Μπολόνια καθώς και στους ορισμούς και στους στόχους [που έθεσαν οι διαδικασίες], ενώ είμαστε το πιο σημαντικό κομμάτι πληθυσμού που σχετίζεται με τις εν δυνάμει μεταρρυθμίσεις. Η διαφάνεια είναι απαραίτητη για τη διαδικασία. Σε αντίθετη περίπτωση, θα δημιουργηθούν μη αναγκαίες αντιδράσεις και συγχύσεις. Ελπίζουμε ότι στις μελλοντικές συζητήσεις [...] η ESIB που εκπροσωπεί 37 εθνικές ενώσεις από 31 κράτη θα συμπεριληφθεί [στη διαδικασία] σε ευρωπαϊκό επίπεδο»¹³.*

Το συνέδριο που διοργάνωσαν τα ευρωπαϊκά ανώτατα ιδρύματα (Convention of European Higher Education Institutions) διεξήχθη στην Σαλαμάνκα της Ισπανίας στις 29-30 Μαρτίου και επικεντρώθηκε στα εξής έξι θέματα:

- Ενδυνάμωση των Πανεπιστημίων, δίνοντάς τους αυτονομία.
- Απασχολησιμότητα στην Ευρωπαϊκή αγορά εργασίας.
- Κινητικότητα στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης.
- Συγκρισιμότητα μέσα από ένα ευέλικτο πλαίσιο προσόντων.
- Διασφάλιση ποιότητας και διαπίστευση.
- Ανταγωνιστικότητα, η οποία είναι καλή για τους φοιτητές, αφού προωθείται μέσω αυτής η ποιότητα.

¹² <http://chea.info/cid100299/international-seminar-on-transnational-education.html>, ανακτήθηκε στις 9/6/2020.

¹³ ESIB:2009. Ανακτήθηκε από τις σημειώσεις του Καβασακάλη Α. στα πλαίσια της υποενοτήτας “Ο ρόλος των φοιτητών στην διακυβέρνηση και στη διοίκηση”.

Στο τέλος του συνεδρίου και ως καταληκτικό συμπέρασμα, τονίστηκε η προθυμία και ικανότητα των πανεπιστημίων να ηγηθούν της προσπάθειας επαναπροσδιορισμού της ανώτατης εκπαίδευσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο¹⁴.

Πίνακας 2. Τα θέματα των Συναντήσεων (2000-2001)

2000	2001
Credit Accumulation and Transfer Systems	Bachelor- Level Degrees
	Transnational Education
	Formulating the views of the European Higher Education Institutions on the Bologna Process
	Globalization on Higher Education

Οι συναντήσεις από την Πράγα στο Βερολίνο 2001-2003

Η Υπουργική Σύνοδος της Πράγας επιβεβαίωσε ότι η ιδέα που ξεκίνησε πριν δύο χρόνια στην Μπολόνια είχε εξελιχθεί σε μια μοναδική διεθνή διαδικασία εξαιρετικής σημασίας για το μέλλον της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Την περίοδο 2001-2003, η σημασία της Διαδικασίας και η ανάγκη για έναν κοινό Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης αυξήθηκαν σε μεγάλο βαθμό σε όλη την Ευρώπη, όχι μόνο σε κυβερνητικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο ιδρυμάτων. Η Διαδικασία, την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, εισέρχεται σε μια φάση στην οποία πρέπει να βρεθούν λύσεις σε συγκεκριμένα προβλήματα που εντοπίστηκαν κατά την τελευταία περίοδο παρακολούθησης και θα πρέπει να αναπτυχθούν συγκεκριμένες στρατηγικές και συντονισμένες ενέργειες (Zgaga, 2003).

Ανάμεσα στις Υπουργικές Συνόδους Πράγας και Βερολίνου (19 Σεπτεμβρίου 2003), διοργανώθηκαν δεκαπέντε συναντήσεις, εκ των οποίων οι δέκα από τα κράτη και έθεσαν ως στόχο να εξερευνήσουν τα σημεία που επισημαίνονται στο ανακοινωθέν της Πράγας. Οι συναντήσεις κατανέμονται κατά την περίοδο μεταξύ Μαρτίου 2002 και Ιουνίου 2003 και τα κύρια θέματά τους οργανώνονται σε έξι τομείς (Zgaga, 2003). Ο πρώτος τομέας είναι η διασφάλιση της ποιότητας και η διαπίστευση. Η ποιότητα αποτελεί βασικό παράγοντα στο πακέτο μεταρρυθμίσεων της Διαδικασίας της

¹⁴ <http://ehea.info/cid100310/convention-of-european-higher-education-institutions.html>, ανακτήθηκε στις 9/6/2020.

Μπολώνιας. Οι χώρες κλήθηκαν να δημιουργήσουν συστήματα για την διασφάλιση και πιστοποίηση της ποιότητας και να ενθαρρύνουν τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και τους σχετικούς φορείς να συνεργαστούν και να ανταλλάξουν απόψεις και εμπειρίες πάνω στο θέμα. Επίσης, θεωρήθηκε πολύ σημαντική η κατοχύρωση της ανεξαρτησίας και αυτονομίας κάθε εθνικού φορέα διασφάλισης και πιστοποίησης ποιότητας (Παπαηλιού, 2005). Η συζήτηση γύρω από την διασφάλιση της ποιότητας αποτυπώθηκε σε μεγάλο βαθμό στην συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας στις 12-13 Μαρτίου 2002, με θέμα «*Εργασίες για την Ευρωπαϊκή Διάσταση της Ποιότητας*» (Conference on working on the European Dimension of Quality). Ένας βασικός προβληματισμός υπήρξε σχετικά με τις δυνατότητες διασφάλισης της ποιότητας σε επίπεδο προγραμμάτων αλλά και σε θεσμικό επίπεδο. Ακόμη, υπογραμμίστηκε η σημασία της διασφάλισης με την προοπτική ενός διαφανούς συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης υψηλής ποιότητας σε ολόκληρη την Ευρώπη. Οι συμμετέχοντες παρακινήθηκαν, ώστε να συνεχίσουν να εργάζονται για την ευρωπαϊκή διάσταση της ποιότητας, να εντείνουν τη συνεργασία με κοινές δοκιμές και να παρουσιάσουν τα αποτελέσματα στην Υπουργική Σύνοδο του Βερολίνου¹⁵.

Ο δεύτερος τομέας συζήτησης είναι τα θέματα αναγνώρισης και η χρήση των πιστωτικών μονάδων. Το θέμα της αναγνώρισης παρουσιάστηκε εκτενώς στο «*διεθνές σεμινάριο για θέματα αναγνώρισης στην Διαδικασία της Μπολώνιας*» (International Seminar on Recognition Issues in the Bologna Process), που πραγματοποιήθηκε στη Λισσαβόνα της Πορτογαλίας στις 11-12 Απριλίου 2002. Η συζήτηση περιλάμβανε ζητήματα όπως η σχέση μεταξύ των θεμάτων αναγνώρισης και του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, η αναγνώριση σε σχέση με την υπερεθνική εκπαίδευση, η σχέση μεταξύ της διασφάλισης ποιότητας και αναγνώρισης και η αναγνώριση παραδοσιακών προσόντων. Υπήρξαν συστάσεις για βελτίωση προς τις κυβερνήσεις, τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και τα δίκτυα ENIC/NARIC. Το θέμα της χρήσης των πιστωτικών μονάδων συζητήθηκε στη συνάντηση της Ζυρίχης στην Ελβετία στις 11-12 Οκτωβρίου 2002, το οποίο είχε ως θέμα την «*Μεταφορά και Συσώρευση Πιστωτικών Μονάδων- Η πρόκληση για τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και τους φοιτητές*» (EUA Conference on Credit Transfer and Accumulation- The Challenge for Institutions and students) και διοργανώθηκε σε συνεργασία με την EUA. Στη συνάντηση αναδείχθηκε

¹⁵ <http://ehea.info/cid101902/conference-quality-2002.html>, ανακτήθηκε στις 15/6/2020.

η ευρεία υποστήριξη για την ανάγκη επιτάχυνσης της ανάπτυξης των ECTS ως συστήματος συσσώρευσης αλλά και η ανάγκη το κάθε κράτος να αναλάβει την ευθύνη του¹⁶.

Ο τρίτος τομέας είναι η ανάπτυξη των κοινών πτυχίων. Τα κοινά πτυχία αποτελούν σημαντικά μέσα για την υλοποίηση των στόχων που ορίζονται στην Διακήρυξη της Μπολώνιας και στο ανακοινωθέν της Πράγας, διότι προωθείται η κινητικότητα των φοιτητών και εκπαιδευτικών, η απασχολησιμότητα, η ποιότητα, η ευρωπαϊκή διάσταση, η ελκυστικότητα και ανταγωνιστικότητα του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (Zgaga, 2003). Η συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στην Στοκχόλμη της Σουηδίας στις 30-31 Μαΐου 2002 με θέμα τα «κοινά πτυχία εντός του πλαισίου της Διαδικασίας της Μπολώνιας» (Seminar on Joint Degrees within the Framework of the Bologna Process), παρουσίασε μια βάση για τα κοινά πτυχία, σύμφωνα με την οποία θα πρέπει το κοινό πλαίσιο για τα συγκεκριμένα πτυχία να είναι ευέλικτο ώστε να αντικατοπτρίζει τις εθνικές διαφορές, αλλά επίσης θα περιλαμβάνει και έναν ορισμό για τα κοινά πτυχία, ο οποίος θα χρησιμεύσει ως βάση για ένα νομικό πλαίσιο σε εθνικό επίπεδο. Η εθνική και νομική βάση πρέπει να είναι σαφής σχετικά με τους όρους απονομής ενός κοινού πτυχίου και δεν πρέπει να περιορίζει την συνεργασία των ιδρυμάτων¹⁷.

Ο τέταρτος τομέας είναι τα μεταπτυχιακά προγράμματα. Η προώθηση της κινητικότητας στην Ευρώπη απαιτεί αυξημένη διαφάνεια και συγκρισιμότητα των ευρωπαϊκών τίτλων ανώτατης εκπαίδευσης αλλά και ορισμένα κοινά κριτήρια για τους μεταπτυχιακούς τίτλους. Το πλαίσιο αυτό θα πρέπει να είναι ευέλικτο, ώστε να επιτρέπει εθνικές και θεσμικές αλλαγές. Στην συνάντηση που διεξήχθη στο Ελσίνκι της Φιλανδίας στις 14-15 Μαρτίου 2003, με θέμα τα «Πτυχία σε Μεταπτυχιακό επίπεδο» (Seminar on Master- Level Degrees), η συζήτηση περιλάμβανε τις μαθησιακές δεξιότητες που θα διαθέτει ο φοιτητής μετά την ολοκλήρωση του μεταπτυχιακού προγράμματος, το επίπεδο γνώσεων του αλλά και την δυνατότητα του φοιτητή να μεταβαίνει σε διδακτορικό επίπεδο χωρίς να έχει ολοκληρώσει το μεταπτυχιακό επίπεδο (Zgaga, 2003).

¹⁶ <http://ehea.info/cid101907/conference-ects-zurich-2002.html>, ανακτήθηκε στις 15/6/2020.

¹⁷ Συμπεράσματα έκθεσης της Στοκχόλμης από http://ehea.info/media.ehea.info/file/Joint_Degrees_Stockholm_2002/03/7/020531Stockholm_results_576037.pdf, ανακτήθηκε στις 15/6/2020.

Ο πέμπτος τομέας σχετίζεται με την κοινωνική διάσταση στην Διαδικασία της Μπολώνιας. Η κοινωνική διάσταση δεν είχε αναλυθεί ή συζητηθεί έντονα μέχρι την Υπουργική Σύνοδο της Πράγας. Στο ανακοινωθέν της Πράγας εμφανίζεται ως μια γενική έννοια και σε επιμέρους θέματα όπως η κινητικότητα και η δια βίου εκπαίδευση, όμως οι Υπουργοί κλήθηκαν να την μελετήσουν σε βάθος. Μια από τις πιο σημαντικές συναντήσεις με κεντρικό ζήτημα την κοινωνική διάσταση, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 19-20 Φεβρουαρίου 2003. Τα δύο κύρια θέματα της συνάντησης ήταν η κοινωνική διάσταση στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και η ανώτατη εκπαίδευση ως δημόσιο αγαθό. Τα βασικά συμπεράσματα που είχαν σχέση τόσο με τις αρχές και αξίες της έννοιας της κοινωνικής διάστασης όσο και σε συσχετίσή της με ζητήματα όπως η κινητικότητα των φοιτητών και η πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση, ενσωματώθηκαν στο Σχέδιο του Ανακοινωθέντος για το Βερολίνο. Εκτός από την συγκεκριμένη συνάντηση, πραγματοποιήθηκαν και άλλες εκδηλώσεις για το συγκεκριμένο θέμα στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολώνιας, όπως η συνάντηση στο Όσλο τον Ιούνιο του 2003 για την συμμετοχή των φοιτητών στην διοίκηση της ανώτατης εκπαίδευσης (Κλάδης, 2004).

Ο έκτος τομέας είναι η Δια Βίου Μάθηση. Στην συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στην Πράγα στις 5-7 Ιουνίου 2003 με θέμα την «*Αναγνώριση και το Σύστημα Πιστώσεων Μονάδων στα πλαίσια της Δια Βίου Μάθησης*» (Seminar on Recognition and Credit Systems in the context of Lifelong Learning), συζητήθηκαν οι πολιτικές για την δια βίου μάθηση και ευρύτερα θέματα του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, σε ένα πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από την παγκοσμιοποίηση, την απασχολησιμότητα και ανταγωνιστικότητα των σπουδαστών στην αγορά εργασίας. Επιπροσθέτως, υπήρξαν διάφορες συστάσεις προς τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, στις δημόσιες αρχές, τα διεθνή ιδρύματα και σε οργανισμούς, για να προωθηθεί η δια βίου μάθηση. Τα ανώτατα ιδρύματα, για παράδειγμα, θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν το σύστημα των ECTS, του Παραρτήματος Διπλώματος, τα χαρτοφυλάκια δεξιοτήτων για να διευκολύνουν τις ατομικές μαθησιακές διαδρομές αλλά και οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να αναπτύξουν νέα εθνικά πλαίσια επαγγελματικών προσόντων που θα ενσωματώνουν μορφές δια βίου μάθησης ως πιθανές διαδρομές που οδηγούν σε προσόντα που χρειάζονται για την ανώτατη εκπαίδευση (Zgaga, 2003).

Πίνακας 3. Τα θέματα των Συναντήσεων (2002-2003)

2002	2003
European dimension of quality	Social dimension of the higher education area
Recognition issues in the Bologna process	External dimension of the Bologna Process
Joint degrees within the framework of the Bologna process	Master-level degrees
Joint Masters Programmes	Qualification structures in higher education in Europe
Credit accumulation and Transfer Systems	Integrated curricula implications and prospects
International Quality Assurance, Accreditation and Recognition of Qualifications in Higher Education	Strengthening the role of higher education institutions
	Recognition and credit system in the context of lifelong learning
	Student participation in governance in higher education

Οι συναντήσεις από το Βερολίνο στο Μπέργκεν 2003-2005

Οι συναντήσεις ανάμεσα στις Υπουργικές Συνόδους του Βερολίνου και Μπέργκεν αυξήθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό. Αυτή η αύξηση οφείλεται τόσο στην μεγαλύτερη συμμετοχή του BFUG, το οποίο διοργάνωνε συναντήσεις για να παρακολουθήσει τις διαδικασίες και τα αποτελέσματα των συζητήσεων, όσο και η ίδια η θεματολογία των ίδιων των συναντήσεων. Πολλά από τα θέματα που απασχόλησαν στο ανακοινωθέν του Βερολίνου, αναλύθηκαν περαιτέρω και σε άλλα που δεν είχε δοθεί η απαραίτητη σημασία τέθηκαν ως κρίσιμα ζητήματα προς συζήτηση.

Ένα σημαντικό θέμα που είχε τεθεί από τα προηγούμενα ανακοινωθέντα και αναλύθηκε ήταν τα κοινά πτυχία. Το θέμα των κοινών πτυχίων είχε παρουσιαστεί σε προηγούμενες συζητήσεις στην Στοκχόλμη τον Μάιο του 2002 και στην Μάντοβα τον Απρίλιο του 2003. Έναν χρόνο αργότερα στην συνάντηση που διεξήχθη ξανά στην Στοκχόλμη στις 6-7 Μαΐου 2004, οι Υπουργοί θέλησαν να το αναπτύξουν παραπάνω, διότι είχαν αναδειχθεί αρκετά προβλήματα σύμφωνα με τα αποτελέσματα των προηγούμενων συναντήσεων. Σε αυτό το πλαίσιο παρατηρήθηκε ότι πολλά ιδρύματα

συνεργάζονται για την παροχή κοινών προγραμμάτων σπουδών και πτυχίων, όμως απονέμονται λίγα κοινά διπλώματα. Ακολούθως, οι περισσότερες χώρες δεν προβλέπουν κάποια νομική διάταξη για την απονομή κοινών πτυχίων και διπλωμάτων. Ως εκ τούτου, συνέστησαν στην ομάδα παρακολούθησης της Μπολόνιας να χαρτογραφήσει τις εμπειρίες των ιδρυμάτων και των φοιτητών με κοινά προγράμματα σπουδών και να παρουσιάσει τα αποτελέσματα στην Υπουργική Σύνοδο του Μπέργκεν¹⁸.

Σε αντίθεση με το προηγούμενο, ένα θέμα που δεν είχε συζητηθεί αρκετά και αναδείχθηκε σε αυτή την φάση της Διαδικασίας είναι τα μαθησιακά αποτελέσματα. Στην συνάντηση του Εδιμβούργου την 1-2 Ιουλίου 2004, τονίστηκε ότι τα μαθησιακά αποτελέσματα εφαρμόζονταν από τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης σε σχετικά λίγες χώρες, όμως υπήρχε σημαντική δραστηριότητα γύρω από το θέμα σε όλη την Ευρώπη. Θεωρήθηκαν, επίσης, σημαντικά για την μετατόπιση του ενδιαφέροντος προς την φοιτητοκεντρική μάθηση και ισχυρό εργαλείο για την ενίσχυση όλων των γραμμών δράσης της Διαδικασίας της Μπολόνιας¹⁹.

Ακολούθως, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο θέμα της διαπίστευσης, για το οποίο διοργανώθηκαν δυο συναντήσεις, η πρώτη στο Σανταντέρ της Ισπανίας στις 28-30 Ιουλίου 2004 και η δεύτερη στην Βαρσοβία στις 14-16 Φεβρουαρίου 2005. Ο κύριος σκοπός της πρώτης συνάντησης ήταν να προχωρήσει η ανάπτυξη κοινών μεθοδολογικών εργαλείων για την αξιολόγηση της ποιότητας και την διαπίστευση στο ευρωπαϊκό πλαίσιο της Διαδικασίας της Μπολόνιας, λαμβάνοντας υπόψη την ποικιλομορφία των διαφόρων συστημάτων. Στην δεύτερη συνάντηση, αν και όχι ομόφωνα προτάθηκε να υπάρχει τακτική και αμοιβαία ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τα συστήματα εκπαίδευσης και διαπίστευσης, αμοιβαίες επισκέψεις, προώθηση αμοιβαίων μηχανισμών αναγνώρισης και ομοιότητα στα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης²⁰.

Ένα ακόμη θέμα που απασχόλησε ήταν η αναγνώριση του συστήματος των πτυχίων στη Ρίγα της Λετονίας στις 3-4 Δεκεμβρίου 2004, το οποίο είχε συζητηθεί προηγουμένως στην συνάντηση της Λισσαβώνας το 2002. Ανάμεσα στους στόχους της συνάντησης ήταν η τροποποίηση της εθνικής νομοθεσίας, ώστε να ενσωματώσει τις

¹⁸ <http://ehea.info/cid102002/joint-degrees-stockholm-2004.html>, ανακτήθηκε στις 16/6/2020.

¹⁹ <http://ehea.info/cid102015/learning-outcomes-edinburgh-2004.html>, ανακτήθηκε στις 16/6/2020.

²⁰ Οι πληροφορίες ανακτήθηκαν από τις εκθέσεις της Βαρσοβίας και Σανταντέρ στα <http://ehea.info/cid102056/accreditation-warsaw-2005.html>, <http://ehea.info/cid102019/accreditation-santander-2004.html> στις 16/6/2020.

αρχές της Σύμβασης της Λισσαβόνας, να τονιστούν τα οφέλη των εθνικών πλαισίων προσόντων και να υποστηριχθεί η δημιουργία του γενικού πλαισίου επαγγελματικών προσόντων για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Εν συνεχεία, το ζήτημα της κοινωνικής διάστασης αναδείχθηκε ξανά στην συνάντηση στο Παρίσι στις 27-28 Ιανουαρίου 2005, με τους συμμετέχοντες να συμφωνούν στην ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης στην ανώτατη εκπαίδευση διότι είναι μια από τις προϋποθέσεις για την πραγματική κοινωνία της γνώσης, πράγμα που συνεπάγεται με την αύξηση του αριθμού των αποφοίτων από την τριτοβάθμια εκπαίδευση μέσω της δια βίου μάθησης. Επίσης, δόθηκε έμφαση στο κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο, τα οποία δεν πρέπει να αποτελούν εμπόδιο στην πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, στην επιτυχή ολοκλήρωση των σπουδών και στην απασχόληση μετά την αποφοίτηση. Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης για να οικοδομηθεί σωστά πρέπει να θέσει ως προτεραιότητά του την κοινωνική διάσταση²¹.

Τέλος, στην συνάντηση της Κοπεγχάγης στις 13-14 Ιανουαρίου 2005 συζητήθηκε το θέμα του πλαισίου των προσόντων, στο οποίο παρουσιάστηκαν οι μακροπρόθεσμες ενέργειες που πρέπει να ληφθούν μέχρι και το 2010. Οι δημόσιες αρχές που είναι υπεύθυνες για τα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα θα πρέπει να διασφαλίσουν την συμβατότητα του γενικού πλαισίου προσόντων με τα εθνικά προσόντα και το εθνικό τους πλαίσιο να συνδέεται με ακαδημαϊκά πρότυπα, συστήματα διασφάλισης της ποιότητας και τα κοινά αναγνωρισμένα προσόντα. Οι Υπουργοί από την άλλη πλευρά θα εξουσιοδοτήσουν το BFUG να επεξεργαστεί τα κριτήρια και τις διαδικασίες για ένα σύστημα πιστοποίησης για τα εθνικά πλαίσια προσόντων όπου περιλαμβάνεται η διασφάλιση της ποιότητας και να το υποβάλει για τελική έγκριση στην Υπουργική Σύνοδο το 2007²².

²¹ Οι πληροφορίες ανακτήθηκαν από <http://ehea.info/cid102048/social-dimension-paris-2005.html> στις 16/6/2020.

²² Οι πληροφορίες ανακτήθηκαν από <http://ehea.info/cid102047/qualifications-framework-copenhagen-2005.html> στις 16/6/2020.

Πίνακας 4. Τα θέματα των Συναντήσεων (2004-2005)

2004	2005
Joint Degrees, Diploma Supplement, Recognition	Framework of Qualifications of the EHEA
The Tuning subject-specific cycle level descriptors, Student workload, Generic and subject-specific competences in practice, Quality enhancement and assurance at programme level	Seminar on Lifelong Learning
Bologna and the challenges of E-learning and Distance Education	Social dimension of the EHEA and world- wide competition
Chemistry studies in the European Higher Education Area	Doctoral Programmes of the European Knowledge Society
Using Learning Outcomes	Cooperation between Accreditation Committees/Agencies
Assessment and Accreditation in the European Framework	Student Mobility in The European Higher Education Area 2010
Public Responsibility for Higher Education and Research	Strong Universities for Europe
Designing policies for mobile students	
Opening Up to The Wider World - The External Dimension of the Bologna Process	
Employability and its links to the objectives of the Bologna process	
New generations of policy documents and laws for the Higher Education	
Bachelor's Degree: What is it	
Recognition system of degrees and study credit points in the European Higher Education Area	

Τα πιο δημοφιλή θέματα των συναντήσεων 2000-2005

Στην υποενοότητα αυτή θα γίνει μια προσπάθεια ανίχνευσης και καταγραφής θεμάτων που παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν σε μεγαλύτερη συχνότητα και την εξέλιξή τους σε σχέση με άλλα, κατά την διάρκεια των συναντήσεων ανάμεσα στις Υπουργικές Συνόδους (Μπολόνια, Πράγα, Βερολίνο, Μπέργκεν) από το 2000 έως το 2005. Από την υπογραφή κιάλας εγγράφου της Διακήρυξης της Μπολόνιας είχαν τεθεί έξι βασικοί στόχοι και με βάση αυτούς τους στόχους δημιουργήθηκαν πολλά από τα θέματα των συναντήσεων. Στις συναντήσεις ανάμεσα στις Συνόδους της Μπολόνιας και Πράγας

2000-2001 ένα από τα σημαντικά θέματα που προέκυψε ήταν η συζήτηση γύρω από τα συστήματα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων (Credit Accumulation and Transfer Systems), με σκοπό την δημιουργία ενός κοινού συστήματος μεταφοράς μονάδων όπως τα ECTS. Το ίδιο θέμα απασχόλησε το 2002 ανάμεσα στις Συνόδους Πράγας και Βερολίνου, όπου βασικός στόχος ήταν η επιτάχυνση της ανάπτυξης των ECTS ως σύστημα συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων.

Ένα ακόμα θέμα που απασχόλησε αρκετά τους συμμετέχοντες της Διαδικασίας ήταν τα κοινά πτυχία. Το 2002 στην συνάντηση της Στοκχόλμης παρουσιάστηκε η ανάγκη ενός ευέλικτου πλαισίου για τα κοινά πτυχία που να αντικατοπτρίζει τις εθνικές διαφορές. Το 2003 στην συνάντηση στη Μάντοβα έγινε μια προσπάθεια κοινού σχεδιασμού και εφαρμογής στα πλαίσια της απόκτησης κοινών πτυχίων. Ένα χρόνο αργότερα, το 2004, κρίθηκε αναγκαία μια ακόμα συνάντηση στην Στοκχόλμη διότι αντιμετώπιζαν αρκετά προβλήματα στην εφαρμογή αλλά και τις νομικές διατάξεις που θα ίσχυαν για τα κοινά πτυχία, ήδη από τις προηγούμενες συναντήσεις.

Ακολούθως, το θέμα της αναγνώρισης συζητήθηκε αρκετά και οι συμμετέχοντες στην συνάντηση της Λισσαβώνας το 2002 παρουσίασαν ζητήματα όπως την αναγνώριση μέσα στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, την αναγνώριση των παραδοσιακών προσόντων αλλά και την διασφάλιση της ποιότητας και της αναγνώρισης. Δύο χρόνια αργότερα, το 2004, ακολούθησε μια ακόμα συνάντηση, στην οποία συζητήθηκε η τροποποίηση της εθνικής νομοθεσίας των χωρών έτσι ώστε να μπορέσουν να ενσωματωθούν οι αρχές της Σύμβασης της Λισσαβώνας.

Τελευταίο και πολύ σημαντικό θέμα αποτέλεσε η κοινωνική διάσταση. Οι αρχές και αξίες της κοινωνικής διάστασης αναδείχθηκαν στην συνάντηση στην Αθήνα το 2003 και συζητήθηκαν ξανά λίγο αργότερα το ίδιο έτος στην συνάντηση στο Όσλο που είχε θέμα την συμμετοχή των φοιτητών στην διοίκηση της ανώτατης εκπαίδευσης. Τέλος, μια ακόμα συνάντηση πραγματοποιήθηκε το 2005 στο Παρίσι για το ίδιο θέμα, στην οποία τονίστηκε η ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης διότι αποτελεί βασική προϋπόθεση για την πραγματική κοινωνία της γνώσης.

Πίνακας 5. Τα πιο δημοφιλή θέματα

2000	2002	2003	2004	2005
International Seminar on Credit Accumulation and Transfer Systems	EUA Conference on Credit Transfer Accumulation- The Challenge for Institutions			

	and Students			
	Seminar on Joint Degrees within the Framework of the Bologna Process	Seminar on Integrated Curricula-Implications and Prospects	Joint Degrees-Further Development	
	International Seminar on Recognition Issues in the Bologna Process		Seminar on Improving the Recognition System of Degrees and Study Credit Points in the European Higher Education Area	
		Seminar on the Social Dimension of the Higher Education Area		Seminar on the Social Dimension of the Higher Education Area and the World-wide Competition
		Seminar on Student Participation in Governance in Higher Education		

Συμπεράσματα

Η Διαδικασία της Μπολώνιας θέλει να δημιουργήσει έναν Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και μέσω των στόχων της επιθυμεί να επιτύχει την συγκρισιμότητα και συμβατότητα των ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Το οργανωτικό της πλαίσιο διαμορφώνεται τόσο από την ομάδα παρακολούθησης της Διαδικασίας (BFUG), όσο από τα συμβουλευτικά μέλη και τους συνεργάτες. Μέσα από την καταγραφή των συναντήσεων και την δημιουργία πινάκων αναδείχθηκαν οι διοργανωτές και τα θέματα των συναντήσεων από το 1999 έως το 2005. Όσον αφορά τους διοργανωτές φαίνεται πως τα κράτη οργάνωσαν τις περισσότερες συναντήσεις, με το BFUG και την EUA να ακολουθούν. Ακολούθως, παρουσιάστηκαν τα θέματα των συναντήσεων ανά περίοδο, όπου φαίνεται ότι τα πρώτα δύο communiques, της Μπολώνιας και Πράγας, έθεσαν την βάση και ανέδειξαν προβληματισμούς για τις επόμενες συζητήσεις των συναντήσεων. Ακόμη, συγκεντρώθηκαν και αναλύθηκαν τα πιο δημοφιλή θέματα, όπου μερικά από αυτά ήταν τα κοινά πτυχία, η αναγνώριση και η κοινωνική διάσταση.

Μέσα από την εργασία και την ανάλυση των παραπάνω στοιχείων, προκύπτουν ορισμένα θέματα που χρειάζονται περαιτέρω διερεύνηση. Κατά πόσον υπάρχουν παραπάνω εξελίξεις και πρόοδος των κεντρικών στόχων ή αυτών που αναδείχθηκαν και

ποιες διαδικασίες ακολουθήθηκαν για την βελτίωσή τους στις επόμενες συναντήσεις; Πόσο σημαντικές είναι οι θέσεις και παρεμβάσεις των συνεργατών όπως η EUA και UNESCO; Ποιος είναι ο ρόλος και η θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Διαδικασία της Μπολόνιας;

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνόγλωσση

Κλάδης Δ. (2000). *Η Διακήρυξη της Μπολόνιας και η πορεία από την Μπολόνια στην Πράγα*.

Κλάδης Δ. (2004). *Η Κοινωνική Διάσταση της Διαδικασίας της Μπολόνιας και η πορεία από την Μπολόνια στην Πράγα και από την Πράγα στο Βερολίνο*, στο Δ. Γράβαρης & Ν. Παπαδάκης επιμ) *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική Μεταξύ Κράτους και Αγοράς*, Αθήνα: Σαββάλα.

Παπαηλιού Ε. (2005). *Οι Προκλήσεις του στόχου της Δημιουργίας του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης*, Τόμος Α', Λευκωσία: Περγαμηνή.

Ξενόγλωσση

Deardorff, H. de Wit, J.D. Heyl, and T. Adams (eds.) (2012). *The SAGE Handbook of International Higher Education*, Thousand Oaks: Sage Publications.

De Wit (2015). *The Sorbonne and Bologna Declarations on European Higher Education*.

Zgaga, (2003). *Bologna Process Between Prague and Berlin, Report to the Ministers of Education of the signatory countries*, Berlin.

Webiography

Από την επίσημη σελίδα του EHEA <http://eha.info/index.php> ανακτήθηκε στις 10/3/2020.

<http://www.ehea.info/page-ministerial-declarations-and-communications> ανακτήθηκε στις 10/3/2020.

eha.info/page-the-bologna-follow-up-group ανακτήθηκε στις 9/4/2020.

eha.info/page-members ανακτήθηκε στις 9/4/2020.

<http://eha.info/cid100299/international-seminar-on-transnational-education.html> ανακτήθηκε στις 20/4/2020.

ESIB: 1999 Ανακτήθηκε από τις σημειώσεις του Καβασακάλη Α. στα πλαίσια της υποεπένδυσης 'Ο ρόλος των φοιτητών στην διακυβέρνηση και στη διοίκηση' στις 14/6/2020.

<http://ehea.info/cid100310/convention-of-european-higher-education-institutions.html> ανακτήθηκε στις 15/6/2020.

<http://ehea.info/cid101902/conference-quality-2002.html> ανακτήθηκε στις 15/6/2020.

<http://ehea.info/cid101907/conference-ects-zurich-2002.html> ανακτήθηκε στις 15/6/2020.

http://ehea.info/media.ehea.info/file/Joint_Degrees_Stockholm_2002/03/7/020531Stockholm_results_576037.pdf, ανακτήθηκε στις 15/6/2020.

<http://ehea.info/cid102002/joint-degrees-stockholm-2004.html> ανακτήθηκε στις 15/6/2020.

(<http://ehea.info/cid102015/learning-outcomes-edinburgh-2004.html> ανακτήθηκε στις 16/6/2020.

<http://ehea.info/cid102056/accreditation-warsaw-2005.html> ανακτήθηκε στις 16/6/2020

<http://ehea.info/cid102019/accreditation-santander-2004.html> ανακτήθηκε στις 16/6/2020.

<http://ehea.info/cid102048/social-dimension-paris-2005.html> ανακτήθηκε στις 16/6/2020.

<http://ehea.info/cid102047/qualifications-framework-copenhagen-2005.html> ανακτήθηκε στις 16/6/2020.